

Aleš Haman

NERUDA, PRAŽSKÉ HOSPŮDKY A PIVO

Hospodské motivy nejsou v české literatuře minulého století nijak ojedinělé. Setkáváme se s nimi již u Rubeše (Ostří hoši), Tyla (Nación), ba dokonce i u Máchy v Obrazech ze života mého. Prostředí hospodského ruchu má u romanticky orientovaných autorů převážně funkci esteticky znehodnocující; představuje jednak pestrý, ale zároveň bezohledný svět, jenž je protějškem prostředí domácího, prostředí důvěrné blízkosti a obeznámenosti, jednak vnějškový „svět smyslný“, protikladný kontemplativnímu niternému soustředění subjektu.

U Nerudy se s motivy hospodského světa setkáváme velice často. Je to zcela přirozené u člověka, jenž se sám vyznal v jednom ze svých fejetonů, že byl přes třicet let odkázán na hospodské pohostinství. Nelze se proto divit, že se v Nerudově beletrii a publicistice vyskytuje asi čtyřicet názvů pražských hostinců, nepočítaje kavárny a vinárny.

Autoři májovské generace ostatně měli už od studentských let své útočiště v podnicích pražského pohostinství. Scházeli se především u „otce Pěkného“ v Jilské ulici; tomuto hostinskému věnoval Neruda fejetonní nekrolog, v němž vzdal dík podivínovi, jež dobrosrdečná povaha přivedla nakonec na mizinu a k smutnému konci v pražském chudobinci. Jejich konzervativní protivníci měli své středisko v hostinci U Ježků v Konviktské ulici.

Dovídáme se o tom z dopisu Aloise Vojtěcha Šmilovského příteli Václavu Krupičkovi z 26. 5. 1858: „Co se bytování vezdejšího týče,

chodí sbor ten (tj. „romantická škola“, jak pisatel charakterizuje májovce, pozn. A. H.) k Pěknému a na kávu k Čáslavskému a k Fastrovi (u Myslíků), druhá strana („slovansko-národní“, pozn. A. H.) na pivo k Ježkovům a po obědě k Čáslavskému.¹ Také sám Neruda se žertovně zmiňuje v jedné vzpomínce o tomto „teritoriálním“ rozdělení, které navíc mělo i přesný časový rozvrh, což znemožňovalo například milovníkům špekových knedlíků (mj. J. Barákovi) navštívit jeden či druhý hostinec v době, kdy byl obsazen ideovými protivníky.

Starý mládenec Neruda zůstal tomuto hospodskému životu věrný až do doby, kdy si najal hospodyni, která mu též vařila. Z jeho korespondence a životopisných dokumentů a vzpomínek přátel známe několik takových „štací“, v nichž byl „štangastem“ po řadu let. Když se přestěhoval po matčině smrti z Ostruhové ulice na Staré Město k Betlémskému náměstí, věnoval svou přízeň hostinci Knoblochovu. Později, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se jeho „hlavním stanem“ stal hostinec U Ježíšků ve Spálené ulici (v místech dnešní stanice metra a obchodního domu Máj, posléze Kmart a nyní Tesco).

Z korespondence víme, že asi roku 1872 se přestěhoval se svou společností na dnešní Národní třídu (dříve Ferdinandovu) do hostince Líbalova (čp. 70). A když si v roce 1873 otevřel o kousek dál (v čp. 38) pivnici Nerudův přítel herec Frankovský, neopomněl fejtonista v žertu propagovat jeho podnik:

Tadyhle vám přijde ke mně Frankovský... a já se ho, to se rozumí, ptám, co chce.

„Nějakou reklamičku bych prosil do novin!“ usmívá se. Podívám se přísně na něho.

„I jen tak malou,“ zas on si hladí bradu.

„Nu, a co vlastně chcete? Benefici jste už měl?“

„Měl, měl! Ale zařídil jsem si ústav!“

„Ústav?!“

„Ano, naproti firmě Grégr a Dattel. Budem teď po obou stranách Ferdinandovy třídy do mozků vypravovat spiritus!“

„A čemupak budete vy učit ve svém ústavě?“

¹ Miloslav Novotný, Život Jana Nerudy, díl II., Československý spisovatel, Praha 1953, s. 73.

„Já? Ničemu – mám své lidi k tomu. Dozorce sklepa z Plzně, pak osm sklepníků, pak –“

„Ach, tedy pivnice?“

„Jak se to vezme – ano! Z jazyků se bude přednášet takzvaná pivní latina, z historie kapitola o vyležlosti, z lučby –“

„Ne – takovým věcem se u nás nedělá reklama!“²

Poté, když se přistěhoval do Vladislavovy ulice a přijal za hospodyni Annu Haralíkovou, už Neruda na hostince odkázán nebyl; navíc si v osmdesátých letech nešťastně poranil koleno a jeho pohybové možnosti byly omezeny.

Zmíněné hostince jistě nebyly jedinými útočišti spisovatelovými. Servác Heller ve svých pamětech například uvádí, že Neruda s oblibou navštěvoval i Lötzchovu restauraci v ulici Na Příkopech. Ostatně také četné narážky na vyhlášené pražské hostince a hotely, jakým byl například Saský dvůr v Hybernské ulici, až po ty „lidovější“, svědčí o tom, že Neruda jako komentátor pražského života znal patrně z vlastní zkušenosti mnohem více podniků, než jen ty, které jsou doloženy v dokumentech. Vždyť jen ve Spálené ulici byly kromě hostince U Ježíšků ještě další dvě vyhlášená pohostinství – U Donátů a U Brejšků. Neruda o nich koneckonců také ve svých fejetonech píše.

Kdybychom měli na základě odkazů a zmínek vytvořit jakousi mapu Nerudova hostinského rajonu, zahrnovala by oblast Malé Strany (už jako malý chlapec doprovázel svého otce do hostince U Glaubiců) a Starého i Nového Města. Vymezoval by ho okruh sahající od Strahova (U Vonásků) přes Malostranské náměstí (U Glaubiců) a Mosteckou ulicí (U Štajniců) do tehdejší Poštovské ulice (nyní Karoliny Světlé – Slovanská kavárna, hostinec U Kuchynků), přes Betlémské náměstí (U Knoblochů) Jilskou ulicí (u otce Pěkného) a Perštýn (kavárna Časlavského) na Ferdinandovu (nyní Národní) třídu (Frankovský, Líbal) do Spálené ulice (viz výše), na Václavské náměstí (U Zlaté husy, U Špinků, U arcivévody Štěpána). Tudy zpravidla vedla též Nerudova cesta do Mariánské ulice, v níž

² Jan Neruda, Česká společnost III., Spisy Jana Nerudy, sv. 23, SNKLHU, Praha 1960, s. 308–309.

byla redakce Národních listů. Mohlo by se pak pokračovat přes Příkopy (Lötzsch, Choděra) do Hybernské (Saský dvůr) či Celetné ulice (Petzold) a poté na Staroměstské náměstí (U Křížků). Samozřejmě nemůžeme vyloučit, že Neruda znal i další hostince, jako byl hostinec U Lajblů v Žitné ulici či různé pivnice v Židovském Městě.

Odtamtud totiž Neruda získával materiály pro své reportáže, z nichž některé zařadil do Pražských obrázků (a ty pak do svazku Studií, krátkých a kratších I.), nebo je zanechal jen v časopiseckém znění, kupříkladu reportáž Při karbanu, zahrnutou do cyklu Obrázky v nočním světle (1864). Tato reportáž mj. zjevně navazuje na Tylovu arabesku Půldvanáctá na Vyšehradě.

V podobném stylu byl napsán i Nerudův cyklus Ze starých hospůdek (z roku 1862). Spisovatel v něm předkládá črty a charakteristiky návštěvníků různých typů pražských hospůdek od starosvětsky podírných lokálů s usedlými „štamgasty“ až po dělnické tanečníky, připomínající ostrými kontrasty sueovské prostředí krčmy z Tajností pařížských.

Zde se také poprvé setkáváme s motivem, jež Neruda později využil ještě dvakrát.³ Rovněž Vladimír Justl upozornil na to, že tento motiv je blízký námětu z Mussetova románu Zpověď dítěte svého věku: lehká dívka oddávající se zábavě bezprostředně po úmrtí své matky.

Povídka U tří lilií, v níž tento motiv Jan Neruda zpracoval s konečnou platností, situoval spisovatel do hospůdky za Strahovskou branou (měla zřejmě předlohu ve zmíněné hospodě U Vonásků). Hospodské motivy se ale vyskytují v celé řadě próz z povídkového souboru Arabesky. Vytvářejí většinou rámeček pro dojímavé osudy jedinců vyřazených ze společnosti (například v povídce Franc, jež je zasazena do prostředí hostince U Glaubiců). Rovněž prózy, které autor do Arabesek nezařadil, mají hospodský rámeček (Za půl hodiny; v jistém smyslu též povídka Měla gusto; hospodský motiv se objevuje i v průkopnické črtě Trhani). Také ve vrcholném Nerudově prozaickém díle, v Povídkách malostranských, se setkáváme s hospod-

³ Aleš Haman, Vývoj jednoho motivu v Nerudově próze, Česká literatura 6, 1958, 4, s. 460–462.

ským prostředím, které bývá přesně lokalizováno (např. hospůdka U Štajniců v povídce Pan Ryšánek a pan Schlegl).

Pokud jde o využití obdobných motivů pro kresbu prostředí v Nerudových črtách a povídkách, můžeme tu rozlišit dvojí způsob: obrazy hospodského světa jednak slouží jako zásobárna hospodských typů na okraji společnosti (Pražské obrázky, Obrázky v nočním světle, Ošumělé existence). Tento svět je viděn jako živná půda morálního úpadku (náznaky mravního soudu lze sledovat ještě i v malostranské povídce U tří lilií, zejména v závěrečných slovech vypravěče: „Bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní“). Určitou modifikací tohoto pohledu jsou úvodní kapitoly cyklu Ze starých hospůdek, anebo povídka o panu Ryšánkovi a panu Schleglovi. Tady nabývá hospodské prostředí rysů starosvětsky usedlých, dokreslujících rámeček sociálního establishmentu biedermeierovského ražení; je to uzavřený svět, v němž životní rozpory se rozplývají v harmonické ztrnulosti.

Existuje však u Nerudy ještě jeden pohled na svět pohostinství. Je to pohled gurmána a bonvivána, jenž se těší z kulinářských specialit, které se zde nabízejí. To se týká zejména celé řady fejetonů, v nichž nalézáme zmínky o kuchyni a o nápojích v pražských hostincích. Odtud je potom velmi blízko k úvahám o významném průvodci gastronomických požitků, o nápoji zvaném pivo. V Nerudově fejetonistice se setkáváme s mnoha zmínkami o něm. Tři z nich jsou zvláště výrazné, zejména žertovná úvaha z roku 1880 o příčině bělosti pивní pěny, inspirovaná spisem Antonína Bělohoubka o pivovarnictví, vydaným roku 1874. Neruda tu podává celou škálu důvtipných odpovědí, prozrazujících nejspíše jeho vlastní autorství skryté za fingovanými šiframi čtenářů. Zmínku si dále zaslouží příležitostný fejeton Psáno po slavnosti pražských sládků, který má podobu kulturněhistorického studie, typově se blížíci fejetonům ze Studií krátkých a kratších. Poslední a nejobsáhlejší, leč nepodepsaný je cyklus nazvaný Zimní rozjímání o pivě, který vznikl zpracováním dvousvazkové knihy Eduarda Marii Schranky Ein Buch vom Bier. Neruda ji získal od svého přítele Vratislava K. Šembery roku 1887. Jsou to opět především kulturněhistorické poznatky zabývající se pojmenováním piva, jeho mytologií a společenským významem, vlastnostmi piva a jeho vztahu k jídlu. Nebyl by to ale Neruda, aby nezabrousil i do politiky. Lehce

ironický tón, s nímž politiku u piva odbývá, však svědčí o tom, že jakkoli oceňoval vlastnosti piva jako „národního“ nápoje, přece jen zůstával v jeho nitru určitý odstup od něho, vyplývající z vědomí jeho ataraktické působnosti, jak to vyslovil ve svých verších ze šedesátých let:

„Já nechci nikdy pivo pít
chci červené jen víno;
po pivě bývá v myšlenkách
mých skoro strašně líno.
Pro pivo v českém pokroku
je vše až hrůza líno
a cheme-li pomoci lidstvu dál,
nuž víno – víno – víno!“

To ovšem napsal mladý, pětadvacetiletý bohém v roce 1859. Zato jako zralý muž v jednom ze svých epigramů naopak vzdává pivu čest a chválu:

Až umru, bratři, zas si sesedněte
zde pospolu
a napijte se za cinkotu sklenic
a hlaholu.
„Byl jako dobré pivo,“ měj řeč jeden
v mou pochvalu.
„Měl hlavu zpěněnou hned – srdce
však z křišťálu!“

Aleš Haman
Pedagogická fakulta Západočeské univerzity
Plzeň